

Dejan Durić

GRAD I POVRATAK POTISNUTOGA. PROSTOR U ROMANU U REGISTRATURU ANTE KOVAČIĆA

Dejan Durić, *Filozofski fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak*

UDK 821.163.42.09 Kovačić, A.-31

Osim propadanja plemstva, prikaz školovanja seoskoga djeteta u gradu i dijadni odnos selo-grad ključne su teme kako hrvatskoga, tako i svjetskoga realizma. Hrvatski realisti, kao i njihovi europski suvremenici, bili su fascinirani gradskim prostorom, premda je pretežno oslikavan kao negativan pol u kojem prevladavaju nasilje, iskorištenost, pokvarenost i moralna trulež, dok je selo mjesto povratka tradiciji i temeljnim životnim vrijednostima. U radu se gradski prostor nastoji iščitati kao psihički entitet, a antagonizam između sela i grada predstavlja sukob između frejdovskih načela zbiljnosti i ugone. Između ovako postavljenih odnosa, Ivica Kičmanović neprestano balansira u nastojanju da od naivnoga seoskoga djeteta postane obrazovani građanin, pri čemu se urbani prostor ostvaruje kao svojevrsno nesvjesno koje kroz figuru fatalne žene označava povratak potisnutoga.

Ključne riječi: *grad; nesvjesno; želja; represija; fatalna žena; načelo ugone; načelo stvarnosti*

Roman hrvatskoga realizma omogućio je čitljivost grada, pokušavajući ga sagledati kao objekt fiksiran u prostoru, koji ima svoju mapu i labirint, niz prepoznatljivih detalja, organizaciju, a time ujedno i kao kulturni konstrukt te psihički prostor. Uostalom i Richard Lehan u svojoj studiji o gradskome prostoru u književnosti tvrdi da moderni realizam snagu crpi iz pojave novoga grada (Lehan 1997: 53), koji postaje *mjestom društvenoga okupljanja koje uključuje prisilu, red i disciplinu, ali isto tako i slobodu, anarhiju i samoostvarenje* (Short 2003: 18). Njegovu tvrdnju možemo djelomično dovesti u kontekst hrvatske književnosti realizma koja sa svojom europskom inačicom dijeli neke od glavnih tematskih preokupacija – propadanje plemstva, školovanje seoskoga ili djeteta iz provincije u velikome gradu te dijadni odnos selo-grad. Lehan, primjerice, navodi kako je Balzac pisao iz uvjerenja da *postoji veza između animalnosti i humanosti, prirode i društva pa urbani svijet stvara društvene vrste analogne životinjskom svijetu u prirodi (...)* pri čemu je prijelaz iz agrarnoga u urbani svijet stvorio nove društvene sile te, kao

njihov rezultat, nove društvene tipove (Lehan 1997: 57). U drugoj polovici devetnaestoga stoljeća Hrvatska je još uvijek pretežno agrarna zemlja, a građanska klasa tek je počela stasati, tako da postoje tek blage naznake preobrazbe agrarne u urbanu bazu koja bi sasvim afirmirala urbane topose. Unatoč tomu i u hrvatskome realističkome romanu, iako nije u potpunosti uspio ostvariti razvijenost europskoga realizma, zbog društvenih prilika i činjenice da su hrvatski realisti u vlastitoj tradiciji imali jedino Augusta Šenu, ipak je prisutna balzakovska ideja o stvaranju novih, urbanih tipova – studenata, činovnika, birokrata, policajaca, političara, umjetnika, a u djelima Vjenceslava Novaka i radništva, koje najavljuje rast kapitalizma, neraskidivog od urbanoga tkiva u romanima, primjerice Balzaca i Zole. U svemu tome može se nazrijeti zolijanska postavka da se *moderni čovjek otuđio od prirodnoga okruženja, izgubio kontakt sa svojim instinktima i osnovnim osjećajem sebe te je postao sve više i više distanciran od ritma prirodnoga života* (Lehan 1997: 61). Upravo tematiziranje otuđenja, distanciranosti, drugosti, raspada tradicionalnih moralnih obrazaca i čvrstih odnosa među ljudima krucijalno je za poimanje grada u djelima hrvatskih realista. Grad je često bio promatran s ideološkoga stajališta pa se smatrao koloniziranim prostorom u kojem je djelovao strani državni birokratski aparat, a selo je predstavljalo ono što je autohtono i tradicionalno, pa time i lišeno stranih utjecaja, kao i povratak istinskim vrijednostima, moralnim i etičkim načelima na kojima bi zajednica trebala počivati.

Prema mišljenju Johna Rennieja Shorta postoje tri fundamentalna gradska diskursa – autoritativan, kozmički i kolektivan grad, koji *ne predstavljaju samo ideje grada nego i urbanih društvenih odnosa, intelektualnih diskursa i političkih snaga* (Short 2003: 18). U prvome slučaju grad utjelovljuje autoritet, a time i represiju, fukoovski sistem nadziranja i kažnjavanja, što proizlazi iz njegovih institucija (policija, sudstvo, obrazovne i odgojne ustanove), ali i samoga razmještaja i položaja ulica te objekata u prostoru, čime se *strukturiraju naši životi, ponašanja, putanje koje slijedimo kroz prostor i vrijeme jer grad reflektira i utjelovljuje moć, stvara red u prostoru i vremenu te disciplinu prostora i vremena* (Short 2003: 19). Gradski prostor u romanu *U Registraturi Ante Kovačića* odudara od spomenutih postavki jer o njegovoj urbanoj topografiji ništa ne saznajemo, kao niti o institucijama od kojih se jedino tek uzgred spominje škola i crkva, ali bez ikakvih učinaka na samo poimanje urbanoga prostora te organizaciju života u njemu. U drugome slučaju grad je mjesto koje je *uvijek utjelovljivalo i reflektiralo kozmologije* jer su od početka urbaniteta *veličina, oblik, orijentacija, položaj, smještaj i naziv grada bili povezani sa složenijom vizijom odnosa između sakralnoga i profanoga* (Short 2003: 22). Bitno je istaknuti da su takve kozmologije *opravdavale društvenu hijerarhiju, povezujući ljude i bogove preko vladajućih klasa* (Short 2003: 22). U Kovačićevu romanu grad je pak predstavljen prvenstveno kao nereligiozno i svjetovno mjesto, a njegovi se stanovnici osobito ne brinu o spasenju vlastite duše.¹ U trećem slučaju grad je mjesto kolektivne opskrbe i konzumacije te

¹ Crkva se tako, kao religijska institucija, u kontekstu gradskoga prostora spominje samo jedanput, kada se Anica u svojoj potrazi za Ivicom zatiče u njoj, čime se ponovno sugerira njezina veza uz seoski ambijent.

djelovanja civilnoga društva u kojem postoje zajednička područja, često usporednih i isprepletenih života, zajedničkih projekata, kolektivnih dobara i službi (vidi Short 2003: 23). Međutim, roman *U registraturi* nudi suprotnu sliku jer je grad napučen individualcima koji se povode isključivo za vlastitim probitcima i narcističkim težnjama (kumordinar Žorž ili Rudimir Bombardirović Šajkovski) te se eventualno povezuju s drugima, ali samo kako bi lakše ostvarili svoje osobne težnje. Roman time ne razmatra ulogu civilnoga društva i kolektivnih dobara jer je interakcija među ljudima usmjerena prvenstveno njihovim sebičnim ciljevima. Iz navedenoga proizlazi da se Kovačićevo iščitavanje grada ne uklapa u navedene diskurzivne prakse pa se postavlja pitanje na koji način autor doživljava grad jer treba istaknuti da on često nije samo *materijalan ili živi prostor, nego isto tako i prostor imaginacije te reprezentacije* (Bridge, Watson 2003: 7). Znakovito je da subjekti realističkih romana u hrvatskoj književnosti (Ivica Kičmanović u spomenutom romanu *U registraturi* Ante Kovačića, Tito Dorčić u istoimenom romanu Vjenceslava Novaka, Juraj Stipančić u također Novakovim *Posljednjim Stipančićima*, Petar Krešimir Kačić u romanu *U noći* Ksavera Šandora Gjalskoga možda su ponajbolji, ali ne i jedini primjeri), redovito doživljavaju rasapčnosti, odnosno osobnog identiteta, koji možemo pratiti od trenutka kada zakorače u gradski prostor jer je *individualno uvijek formirano kroz niz odnosa s drugima* (Thwaites 2007: 135). Zbog navedenih ideja otuđenja i drugosti te rasapa sebstva, grad možemo iščitavati i kao psihički prostor, krećući od frejdovske postavke da je strukturiran poput psihe, dakle kao jedan dinamički entitet jer nije *jednostavno osmišljen na svjesnoj razini, nego također predstavlja proizvod nesvjesnih žudnji i zamišljaja* (Bridge, Watson 2003: 7).² Posrijedi je prostor koji diše i pulsira te predstavlja lomljenje individualne svijesti. Proizlazi da je, lakanovskim riječima rečeno, grad mjesto radikalne drugosti i otuđenja koje djeluje negativno na sebstvo samih subjekata, a roman *U registraturi* Ante Kovačića ponajbolje ilustrira spomenute procese.

Još je Aleksandar Flaker u svojoj studiji o Kovačićevu romanu uočio da se uz gradski kompleks uvijek vežu negativne biblijske reminiscencije pa se često uspoređuje s grješnim starozavjetnim gradovima Babilonom, Sodomom i Gomorom. U skladu s rusovskim svjetonazorom prema kojemu je čovjek po prirodi dobar, a kvari ga civilizacija, selo je uvijek kontrastirano ovakvom mračnom i pesimističnom poimanju grada kroz niz sentimentalnih i idiličnih reminiscencija samih protagonista, ponajviše Ivice i njegove braće. Iako se na selu uočava niz negativnih pojava koje tendiraju narušiti idiličnu sliku, poput raslojavanja, prodora kapitalističkih ideja, seoskoga puritanizma, bogobožnosti i zavisti, na koje je usmjerena pripovjedačeva kritička oštrica, ono uvijek ostaje lokus koji označava povratak idili djetinjstva (vidi Flaker 1986: 189-190). Selo je također *Mi-tabor* jer postoji niz situacija u kojima se seoski likovi ograđuju od načina života u gradu³ s obzirom da se njihov kolektivni identitet ne može *konstituirati bez svoje*

² Gary Bridge i Sophie Watson će tako reći da su gradovi kreativni jer potiču imaginaciju i stimulaciju (Bridge, Watson 2003: 7).

³ U riječima maloga kanonika izravno je izraženo nepovjerenje u *Mi-tabor*, odnosno gradski način života, a posredno preko toga i u obrazovanje jer sve su to čimbenici koji kvare pojedince koji bi se trebali držati svoga prirodnoga habitusa:

razlike niti može biti konačan, tuđa je sjena koja u stopu prati vlastito, i obratno, vlastito se zrcali u tuđem (Oraić-Tolić 2006: 7). Dok se na selu negativne pojave mahom ironiziraju, u oslikavanju grada i gradskih likova pripovjedač se služi groteskom i karikiranjem što se ponajbolje vidi u oblikovanju likova kumordinara Žorža, Rudimira Bombardirevića Šajkovskoga pa i samoga Mecene.⁴

Kako bismo objasnili ovakvu kompleksnu ulogu, ali i mračnu sliku grada u Kovačićevu romanu, poslužiti ćemo se shemom Herberta Marcusea, koja pokazuje razvoj represivne civilizacije te ćemo kroz nju pokušati prikazati na koji način u međusobnom odnosu zrcaljenja stoje seoski i gradski prostor. Prema Marcuseovoj shemi civilizacija se razvijala u luku od naporednoga zadovoljenja, užitka, radosti (igre), receptivnosti i odsutnosti potiskivanja s jedne strane, do odloženoga zadovoljenja, ograničenja užitka, truda (rada), proizvodnosti te sigurnosti s druge strane (vidi Marcuse 1985: 24). Prvu skupinu u kontekstu našega rada možemo svesti pod zajednički nazivnik GRADA, a drugu SELA.

U seoskome prostoru kulturni seksualni moral⁵ jače djeluje. Seksualni nagon usmjeren je samo na legitimno razmnožavanje kao jedini dopušten seksualni cilj, dakle ono koje je isključivo vezano uz instituciju braka. U odnosu Ivica Kičmanovića i Anice seksualnost se nikada ne spominje, a njihova je veza projekcija idealne netjelesne ljubavi i privrženosti, što se potencira izrazitim Aničinim čednim opisom. Seksualnost je svedena na ono što se odvija između bračnih partnera u četiri zida njihove spavaće sobe te služi za prokreacije pa o tome ne valja govoriti. O snažno prisutnom kulturnom seksualnom moralu na selu svjedoči i intervencija suseljana i svećenika na prvotnu Ivičinu i Laurinu

- Bit će dakle istina da ti ga hoće gospoda oteti za škribana, šta li? Hm! Moj Jožica, kakva li je pak to struna pukla u tvojoj torbi? Zar nisi ti gospodar svomu deranu? Gospoda neka svoju čorbu vare, a mi ćemo svoju kašu! Jok, dragane, ne bih se ja dao u te gospodske petljanije! Tko će sa psima u svatove, valja mu znati preko plotova skakati! Oni će ti dijete pokvariti, udvospoliti. Neće biti ni muško ni žensko; ni gospodin ni seljak. Držimo se mi pluga i motike.
(...)

Tako je tamo u njihovom hataru. Ne dajte njega među njih, ja ti velim, Jožica!... Ej, Miho, podaj dvije-tri šake sjemena! Podaj, sinko, nećeš lje ti, ne! Ne bih ja tebe pustio k njima pa da priđe sam biskup po tebe ovamo u naša brda! (Kovačić 2004: 46-47)

⁴ Kao primjer navodimo slučaj Rudimira Bombardirovića Šajkovskoga kojega pripovjedač karikira i ismijava kroz kontrast njegova umjetničkoga i stvarnoga imena te mjesta porijekla – Imbrica Špiček iz Volovščine:

Lirski poet Rudimir Bombardirović Šajkovski - aliter Imbrica Špiček iz Volovščine - došao na garište u crnini od glave do pete, brišući blijedo lice i dugački, klonuli nos, kano da otire suze! Pa kako da ne bi proplakalo njegovo golubinje lirsko srdašće? Kako da lirski pjesnici ne bi lijevali suza nad svim grobovima zaslužnih i velikih muževa? A onda nad tako kobnim udesom kakav je zadesio starca Mecenu u tom strahovitom garištu! Ali, pravo govoreći, naš Imbrica Špiček iz Volovščine nije doista smogao baš ni jedne bogovetne suze. No on je ipak tužno prikrivio oči rupcem, na kom se isticala grčka muza s lirom i s napisom cijeloga imena dičnoga poete, pa zavapio bolno: - Ah... (Kovačić 2004: 313)

⁵ U radu "Kulturni" seksualni moral i moderna nervoznost (1908) Freud, s obzirom na razvoj seksualnoga nagona, razlikuje tri stupnja kulture. Na prvome stupnju seksualni nagon djeluje mimo ciljeva razmnožavanja, dakle, prije svega se koristi za postizanje ugone. Na drugome stupnju seksualni nagon je usmjeren, odnosno suzbijen na razmnožavanje. Na trećem stupnju jedini poželjni, odnosno dopušteni cilj seksualnoga nagona je razmnožavanje. Prema Freudovom mišljenju naš suvremeni seksualni moral odgovara trećemu stupnju (vidi Freud 1986b: 16).

izvanbračnu zajednicu jer ona nije poželjan i legitiman primjer društvenog odnosa te ne zahtijeva suzdržavanje i odricanje dijela individualnih pobuda.⁶

Selo je u romanu *U registraturi* jasno označeno kao lokus u kojem zadovoljenje treba biti odloženo. Također ga karakterizira ograničenje užitka, a u samih seljana postoji jasno izražena svijest do koje se mjere može uživati u hrani, alkoholu i strastima jer prelazak preko navedene mjere izaziva reakcije i sankcije više instance, a to je svećenik koji brine za svoje stado. Njegovu ulogu trebamo shvatiti kao narativni simbol, onoga koji je u funkciji reprodukcije društvene moći pa predstavlja svojevrsnoga simboličkog oca, introjiciranoga kao ego ideal u sve pripadnike zajednice. Oni time ne samo da dijele zajednički ego ideal poistovjećujući se s vođom, nego bivaju slični i po egu pa su i spremni poistovjetiti se jedni s drugima (vidi Paul 1991: 278). Proizlazi da takvu masu na okupu drži moć, a pojedinac joj se prepušta jer postoji potreba da sa skupinom bude u suglasnosti, a ne suprotnosti ili konfliktu (Freud 1986: 216) pa je svojevrсни kolektivizam na prvome mjestu.⁷

U djelima hrvatskih realista rad predstavlja jedan od glavnih ideologema te su likovi često crno-bijelo polarizirani na dobre i loše s obzirom na one koji rade i proizvode, povećavaju resurse te na one koji ne rade, nego ih troše i žive na račun djelatnih subjekata.⁸ Takva svijest prisutna je i u romanu *U registraturi* jer seoski likovi rade i obrađuju svoju zemlju u čemu je prisutna volterovska prosvjetiteljska ideja da bi svatko

⁶ - Ali... - oglasi se žena - ... ali takva života mi ne poznajemo u čitavoj našoj urednoj župi, a ni u nijednom našem skromnom selu... Evo, šta ljudi kažu: takav divljij brak, nekakva Antikrstova ljubav, prijateljstvo, šta li, ne bi smio ni puk, ni naš gospodin župnik gledati dobrim okom između dvoje mladih bića muškoga i ženskoga spola u našem kršćanskom kraju! (Kovačić 2004: 346-347)
(...)

- No, ja vidim da si se ti pomeo u računima i da te nekako guši u grlu - nastavi župnik... - Ja bih tvoje mladence pozvao ovamo, pa i vlastan sam uraditi tako, bili oni što im drago... Ali odlučih najprije s tobom progovoriti koju. Što ipak ti ljudi namjeravaju kano kršćani katolici u mojemu stadu? Zar se u moju župu smije tko god doklatiti poput Cigana, poput ptice selice i ovdje živjeti u divljemu braku i skrivati se po samotnim bregovima, pa nikomu ništa! Jedno da potječe od gospodske rozgve te soja i plemena, a drugo je, bog i duša, moj župljanin, ali se školalo i izučavalo za viši život i veće stvari... No, da mi se oni naprosto ovako u župi usidre, pa ne dati nikome ni od sebe kračuna, ni bogu računa - e - takva nereda ne bih ja trpio ni od svoga oca ni od sama sebe! (Kovačić 2004: 350)

⁷ Thwaites, slijedeći Freuda, smatra da posrijedi moraju biti dvije vrste veza od kojih je druga posljedica prve. Prva je libidalni odnos prema vođi, koji vodi prema poistovjećivanju onih koji dijele spomenuti zajednički libidalni odnos, pri čemu nije toliko bitno poistovjećivanje s vođom, koliko njegovo smještanje u poziciju superega. Naposljetku, vođa ne mora biti stvarna osoba, prisjetimo se samo mrtvoga oca iz Freudova djela *Totem i tabu*, koji upravo zato što je neprisutan djeluje još snažnije kao utjelovitelj zakona. Iz romana *U registraturi* proizlazi da svećenik djeluje kao utjelovljenje kolektivnoga superega, ali i sama činjenica da se pripadnici seoske zajednice često poistovjećuju s *Mi-taborom* te se ograđuju od načina života u gradu, sugerira da ih i određene kulturne postavke te zajednički ciljevi drže na okupu. Thwaites bi rekao da je to ono što znamo još od Freudove primarne horde: *otac je uvijek već mrtav i njegovo je mjesto prazno. Čak i kada je zajednički objekt osoba, to nije osoba za kojom se žudi kao takvom* (vidi Thwaites 2007: 128-129).

⁸ Tako će, primjerice Josip Kozarac u romanu *Mrtvi kapitali* u potpunosti podijeliti svoje likove na temelju spomenute dijade, pa će čak unutar jedne obitelji biti djelatni subjekti (Matković, Anka, Vinko), koji trebaju potvrditi ekonomske teze pripovjedača, i nedjelatni subjekti (Matkovića, Nela, Lujo), koji troše resurse te bivaju iskorišteni kako bi svojim negativnim aspektima potvrdili pozitivne strane prve skupine likova.

trebao obrađivati svoj vrt – raditi na sebi, a time i na dobrobiti svoje zajednice uz koju je usko vezan. U konačnici, selo nudi sigurnost zbog naravi međuljudskih odnosa. Obiteljske spona su mnogo jače, što se vidi iz Ivičina prisnog odnosa s braćom i sestrama, ali i kroz povezanost s roditeljima, koji su ponosni na sina, žrtvuju se za njega te su uvijek prisutni kada mu je potrebna podrška. Ako je obitelj najmanja ćelija društva, ona čini veću strukturu – cjelokupnu seosku zajednicu. Unatoč međusobnim razmiricama, odnosi tendiraju biti što čvršći te cjelokupno selo možemo sagledati kao jednu obitelj, povezanu čvrstim vezama, koja katkada ima razmirice, što sugerira *da je civilizirano društvo, kako bi se zaštitilo od destruktivnosti ljudske agresivnosti, trebalo usvojiti i zadržati snažne zajedničke veze među svojim pripadnicima, a ti zahtjevi uključuju stvaranje prekomjernih odricanja s obzirom na njihovu dobrotu i samokontrolu* (Deigh 1991: 296). Proizlazi da je (seoska) kultura koju opisuje Kovačić utemeljena na suzbijanju nagona jer je svaki pojedinac s obzirom na društvene zahtjeve, norme i pravila odbacio dio svojih nagonskih impulsa, *ustupio je dio svoga posjeda, svoje neograničene moći, agresivnih i vindikativnih sklonosti svoje osobe; iz ovih priloga nastao je zajednički kulturni posjed materijalnih i idejnih dobara* (Freud 1986c: 13).

Marcuseova shema, inspirirana freudovskom psihoanalizom, jasno pokazuje smjer *od* nagonškoga *do* civilizacijskoga pola. Iako se obično smatra da urbane kulture predstavljaju korak naprijed u civilizacijskome smislu, iz romana iščitavamo suprotnu situaciju. Posrijedi nije prelazak *od* sela *do* grada, nego *od* grada *do* sela, u čemu se prije svega ogleđa spomenuti Kovačićev rusioizam⁹. U gradu ljudi nisu povezani u čvrste odnose i pretežno se cijeni individualizam, a grad je mahom leglo zla i poroka, odnosno nemoralna. Seksualni nagon djeluje mimo razmnožavanja pa je poimanje seksualnosti i užitka mnogo slobodnije. Stoga je grad predstavljen kao svojevrсни korak nazad, mjesto gdje je moguće postići neposredno zadovoljenje. To je sugerirano nizom situacija: od neograničenog uživanja u tjelesnim aspektima spolnošću¹⁰ (od razbludne posluge u Meceninovoj kući i

⁹ Smatramo da rusioizam u kontekstu Kovačićeva romana ne treba shvatiti doslovno, kao napuštanje civilizacije te vraćanje u precivilizacijski stupanj razvoja čovječanstva. I selo i grad u ovome djelu predstavljaju lokuse kulture i civilizacije, međutim, u svijesti hrvatskih realista, pa tako i Kovačića, selo predstavlja povratak prirodi i neposrednom životu, istinskim životnim vrijednostima. Selo je svojevrсни spremnik tradicije i nacionalnoga identiteta u kojemu su pohranjena moralna i etička načela na kojima zajednica treba počivati, a grad je često pod utjecajem tuđinskih režima te raznoraznih pomodnih čimbenika koji su došli njihovim posredstvom.

¹⁰ Prizor kod Mecenine posluge kojem Ivica svjedoči prilikom prvoga dolaska u grad sugerira neumjereno uživanje u hrani, alkoholu i tjelesnosti te ostalim strastima i naznačava radikalno odstupanje od seoskoga ambijenta:

Sada zapredošo čudne razgovore, isprekidane usklikima, povicima i dvoličnim smijukanjem. Ja puno toga nijesam mogao shvatiti. I Ančica se umiješa, počevši prostirati stol i namignuvši meni da joj nategnem stolnjak na svom uglu. - Ah, hvala bogu, moj Žorž je tako dobar i krotak... Pravi je svetac - nastavi Ančica stisnuvši desno oko a lijevo uprvši u mene kano da me pita: "Razumiješ li ti, mali, naše dvolične razgovore?" - A drugi su đavoli, prosti bože, same su im opačine u glavi! - dovrši ona.
(...)

- Gle, gle! Kako ovo dvoje tu u kutu guče! Nevini, dragi golubi moji. Istom prhnuše iz gnijezda! - ruga se Petar. - Ej, da. Blago si ga njima! Tomica je tek koraknuo iz seoske mesnice svog oca. Što on razumije o svijetu? Janje! A ova mala Evica! Rasla u kući stolarevoj onoga našega drevnoga varoša kojega su sinovi sami fratri i kapucini!... Jedva se usuđuju

njegova incestuoznog odnosa s kćerkom, Laurino odbijanje braka i želja za neograničenom slobodom i nesputanošću, kao i njezino učestalo mijenjanje partnera od Mecene i Ivica preko Mihe i Ferkonje, atmosfere u Jurićevoj gostionici s grotesknom pojavom njegove žene Jeluše, koja je već okarakterizirana svojim grubim imenom (uvećanicom od Jele), pa sve do babe svodilje koja po crkvama vrbuje mlade i naivne seoske djevojke ne bi li od njih učinila prostitutke te ih unosno prodala svodnicima) ili pak alkohol i hranu (Mecene bakanalije, Jurićeva gostionica...). Drugim riječima, užitak nije ograničen samo na primarne potrebe da se zadovolje osnovni životni uvjeti i održi nesmetani produžetak vrste¹¹, nego prelazi spomenuta ograničenja kada počinje djelovati isključivo radi sebe samoga. Međutim, istinska *civilizacija počinje kada se primarni cilj – naime, integralno zadovoljenje potreba – efikasno odbaci* (Marcuse 1985: 23). Grad je također prostor kojega karakterizira receptivnost, odnosno trošenje resursa, a likovi vezani uz njega mahom ne rade, nego na sebe navlače krinku rada.¹² Ovaj se odnos dobro ogleda i kroz lik samoga Ivica: dok je bio na selu, pripovjedač nas je obavještavao o njegovom školovanju i školskim napredovanjima, a u trenutku kada stupa u grad ništa ne saznajemo o njegovim školskim uspjesima ili neuspjesima.¹³ Postoji blaga naznaka da je od djelatnoga subjekta i Kičmanović polako počeo ulaziti u okrilje receptivnosti. Ako je na selu potiskivanje jamčilo određenu mjeru sigurnosti, onda je grad kao područje koje karakterizira odsutnost potiskivanja, a to proizlazi iz do sada iznesenoga, lokus koji označava nesigurnost, a time i spomenuto lomljenje individualne svijesti.

Ovdje dolazi do onoga što Freud i Marcuse, u svome tumačenju i modificiranju Freudove teorije, nazivaju sukobom između načela užitka (ugode)¹⁴ i načela stvarnosti¹⁵,

stisnuti ruke... poljubili se zaista još nikada nijesu! Na - barem ovako - krokne Petar do njih, uhvati ih za glave i naravno im usnice: - Ogrlite se, dragani moji! Ha-ha-ha!... šta stišćete tako grčevito dlane? Pitajte vi Ančicu, a i moju Helenu, da vas savjetuju! Ta mi sluge i sluškinje i nemamo drugo u ovoj "suznoj dolini", ako se ne ljubimo! To je sve! Ostalo ionako posvojiše sebi gospoda!... - stade Petar pucketati prstima obiju ruku... - Ej, ti, mali kostrišu, što si mi ga zinuo kano da gledaš babilonski toranj! - obrati se Petar k meni. (Kovačić 2004: 91)

¹¹ Dakle, ono što je vezano uz seksualne nagone i ja-nagone. Ja-nagoni teže prema očuvanju osobe, a seksualni prema očuvanju i produženju vrste, a kultura ih teži održati na razini na kojoj ne prekoračuju svoje dopuštene ciljeve.

¹² Šajkovski i kumordinar Žorž, primjerice, žive od svoga slugarskoga mentaliteta i dodvoravanja Meceni, a ne od aktivnoga vlastitoga rada.

¹³ Dubravko Jelčić navodi kako bi nas realističko djelo trebalo detaljno obavještavati o procesima školovanja subjekta koji dolazi iz sela u grad pa se u ovakvoj koncepciji ogleda Kovačićevo odstupanje od realističke poetike. Slijedeći logiku naše interpretacije, postaje jasno zašto je u seoskom ambijentu Ivica bio mnogo zaokruženiji karakter i zašto se u gradskom ambijentu napušta realistička tendencija detaljnoga praćenja životnoga puta samoga protagonista jer zakoračuje na područje radikalne drugosti i otuđenja, koje djeluje pogubno na njegovo sebstvo.

¹⁴ Psihički aparat teži izbjegavanju neugode i postizanju ugone te se na taj način podešava. Odsutnost potiskivanja stvara ugodu jer se time zadovoljenje može postići najkraćim putem (vidi Laplace, Pontalis 1992: 210). Nizom spomenutih situacija u Kovačićevu romanu pokazali smo da je za gradski prostor upravo karakteristična težnja da se zadovoljenje postigne najkraćim mogućim putem.

¹⁵ Načelo stvarnosti mijenja djelovanje načela ugone, mogli bismo reći da ga ukroćuje, čime suočava pojedinca ili skupinu sa zahtjevima stvarnosti, odnosno vanjskoga svijeta, koji se često razilaze s individualnim

pa prelazak od-do sugerira preobrazbu prvoga u drugo. Međutim, proizlazi da u Kovačićevu romanu selo tendira prema načelu stvarnosti, a grad prema načelu ugone, odnosno užitka.¹⁶

Ako pretpostavimo da je svaki pojedinac tijekom svoga razvitka prešao put od bića kojim je upravljalo načelo ugone do onoga koji djeluje povodeći se prvenstveno načelom stvarnosti, jasnije ćemo razumjeti na koji se način kroz Ivičin lik ukrštavaju dvije prostorne dimenzije.¹⁷ U trenutku kada je nastupio lančani niz poistovjećivanja s roditeljima (ocem), a potom i ostalim sudionicima u procesu socijalizacije, načelo je ugone počelo, pod prijetnjom sankcija, ustupiti mjesto načelu stvarnosti utemeljenom na nizu normi i pravila. Time je naznačen njegov ulazak u odraslost te razvijanje svijesti o društvenoj egzistenciji, koja treba biti okončana završetkom školovanja u gradu, do kojega nikada ne dolazi. Obitelj u kontekstu Ivica Kičmanovića igra primarnu ulogu u preobrazbi prvoga načela u drugo pa time i u nastanku represije jer *zadobivanje roditeljske ljubavi uvodi represiju i nijekanje unutarnjega sebstva te usvajanje društveno propisanih načina ponašanja* (Elliot 1995: 48).¹⁸ Obitelj ovdje shvaćamo u frejdovsko-markuzeovskom smislu pa treba pobliže razmotriti ulogu oca, Jožice Kičmanovića, koji uvjetuje obrazovanje Ivičinoga nad-ja, ali i želi kompenzirati vlastite neuspjehe sinovim uspjesima.¹⁹ Drugim riječima, Ivici je namijenio onu ulogu koju sam nije uspio postići u životu

narcističkim pobudama. Time se stvara svojevrsni zajednički konsenzus s okolinom, omogućuje se normalno funkcioniranje zajednice te priprema pojedinca za društveno korisnu ulogu. Načelo stvarnosti vezano je uz sistem opažanje-svijest te izravno reagira na zahtjeve neposredne stvarnosti. Znakovito je da su ova dva principa poprilično povezana, iako se čini da su u suprotnosti, jer *načelo stvarnosti ne niječe načelo užitka, nego je neposredno usmjereno na njega tako što ga preusmjerava, odgađajući zadovoljenje za neki kasniji trenutak* (Thwaites 2007: 25).

¹⁶ Marcuse će reći da ovo *uvelike odgovara (ali i ne posve) razlici između svjesnih i nesvjesnih procesa. Individuum, takoreći, opstoji u dvije različite dimenzije, koje se odlikuju različitim duševnim procesima i načelima. Razlika između te dvije dimenzije je generičko-povijesna kao i strukturalna: nesvjesno, kojim upravlja načelo užitka, obuhvaća "starije, prvobitne procese, ostatke jednoga razdoblja razvoja u kojem su oni bili jedini duševni procesi; "Njihov cilj nije ništa drugo nego postignuće užitka; duševna djelatnost se povlači od svake radnje koja može izazvati neugodnost ('bol')." (Marcuse 1985: 24)*

¹⁷ Treba spomenuti kako Marcuse smatra da se Freudova ideja razvoja represivnoga društvenog aparata razvija na ontogeničkom te filogenetičkom planu. U prvome slučaju postoji ideja o potisnutome pojedincu koji se razvija do svoje svjesnosti kroz koju oblikuje svoju društvenu egzistenciju. U drugome slučaju može se pratiti rast potisnute civilizacije od prvobitne horde, koju je Freud analizirao u djelu *Totem i tabu*, do oblikovane civilizirane države (vidi Marcuse 1985: 30).

¹⁸ Elliott se zapravo referira na Fromma: *Obitelj je medij preko kojega društvo ili društvena klasa usađuje svoje specifične strukture u dijete pa tako i odrasloga čovjeka. Obitelj je psihološki agent društva* (Elliott 1995: 48).

¹⁹ Treba istaknuti da se psihoanalitičko poimanje obitelji nikako ne može svesti pod zajednički nazivnik jer postoje razlike u poimanju obitelji u luku od Freuda, preko pripadnika Frankfurtske škole pa sve do Lacana – prvenstveno u položaju i funkciji majčinskih i očinskih uloga. Tako Freud oca promatra kao negativca, koji treba djetetu nametnuti zabranu incesta s majkom i poistovjećivanje s njim, čime nastaje jezgra nad-ja, koje je potrebno za usješno patricipiranje u društvenome životu. Frankfurtovci su naglasak stavili na emocionalni odnos djeteta i majke (ovdje prvenstveno mislimo na Fromma), a otac je onaj preko kojega društvo nameće svoje ekonomske i ideološke uvjete te koji preko djeteta kompenzira vlastite neuspjehe. Za Lacana otac je pozitivna figura, koje treba spasiti dijete od majčine žudnje te ga uvesti u jezik i kulturu, čime ga odvaja od majke i prirode. U našem radu naglasak je na Freudovom poimanju obitelji, nadograđenom društvenom

– da napravi korak dalje od njega te postane obrazovan i uspješan (gradski) čovjek. To se prvenstveno vidi u njegovim verbalnim duelima s Malim Kanonikom koji smatra da će gradska sredina uništiti Ivicu, dok Jožica ustraje u svome naumu da mu se dijete školuje i pod svaku cijenu postane gospodin. Međutim, adornovskim riječima rečeno, obitelj je društveno posredovana, pa je tako i Jožica onaj entitet koji ipak odražava društvene prohtjeve te kao pripadnik seoske sredine prvenstveno nameće internalizaciju onoga moralnoga kodeksa koji u toj sredini prevladava.²⁰ Stoga prvo *internaliziramo zabranjujući autoritet roditelja* (u našem slučaju oca, op. D. D.) *kao naš superego te ga održavamo na životu kao vlastitu agresiju, sada usmjerenu protiv nas samih kako bi se zastrašili da ostanemo "dobri"* (Paul 1991: 279). Stoga je *nuklearna* (patrijarhalna) *obitelj prva institucija koja ugrađuje objektivne antagonizme u samo srce individualne subjektivnosti, održava ekonomske uvjete kao ideologiju te usađuje percepcije sebstva kao podređenoga, skromnoga i bespomoćnoga* (Elliot 1995: 48)²¹, a vezana je uz pol sela. Ona je tek agent jednoga višega čimbenika jer se *načelo zbiljnosti materijalizira u sistemu institucija* (Marcuse 1995: 26)²², a u seoskome prostoru to su crkva i škola, dvije ustanove koje imaju odgojno-obrazovnu i korektivnu ulogu, što znači da socijalnu veza ne proizlazi iz individualaca koji tvore skupinu prema vlastitim voljama i žudnjama, nego su spriječeni da ih provode zbog društvenih regulacija i pravila (Thwaites 2007: 127). Stoga prelazak iz sela u grad korespondira s povratkom od sekundarnoga načela stvarnosti na primarno načelo ugone, čime dolazi do rastakanja subjekta.

Navedeni ambivalentni odnos između dvaju prostora korespondira s unutarnjom duševnom konstitucijom samoga subjekta jer se *duševni aparat pokazuje kao dinamičko jedinstvo suprotnosti nesvjesnih i svjesnih struktura; primarnih i sekundarnih procesa; naslijeđenih, "konstitucionalno učvršćenih" i stečenih sila, "soma-psyche" i vanjske zbiljnosti*

dimenzijom Frankfurtovaca jer smatramo da ekonomski i društveni uvjeti u Kovačićevu romanu igraju bitnu ulogu u obrazovanju sebstva Ivice Kičmanovića.

²⁰ Majka u romanu *U registraturi* ima tek usputnu ulogu čuvarice ognjišta, vjerne žene i majke koja se brine za djecu i supruga i koju uz Ivicu prije svega veže duboka i zaštitnička emocionalna veza. Sve konce zapravo vuče otac Jožica.

²¹ Marcuse razlikuje dvije vrste represije: osnovnu i povećanu (višak potiskivanja). Prva zahtijeva minimalno odricanje žudnje i strasti kako bi život u zajednici bio moguć, odnosno kako bi pojedinac postao socijalizirani subjekt koji aktivno može sudjelovati u društvenoj i seksualnoj reprodukciji. Druga označava intenziviranje samoograničavanja koje je uvjetovano nejednakom raspodjelom moći. Monogamna patrijarhalna obitelj je područje ovakve vrste represije (vidi Elliott 1995: 53). U Kovačićevu je romanu upravo takva obitelj, na čelu s ocem Jožicom i pokornom majkom, čimbenik koji u subjekta Ivicu ugrađuje osnovne principe ponašanja kojih se on nikako ne može riješiti, što djelomično uvjetuje njegovu pasivnost i kolebanje (primjerice, između Anice i Laure).

²² Proizlazi da nad-ja pojedinca, u ovome slučaju Ivice Kičmanovića, prvo kreće od internalizacije onoga što je proizašlo iz njegova odnosa s roditeljima, ali potom *postaje amalgam mnoštva različitih osobnosti koje su internalizirane na sličan način. Stoga nad-ja ili superego, iako je utemeljen na poprilično konkretnim pojedincima, teži da postane mnogo apstraktniji reprezentant društvenih autoriteta i ideala* (Church 1991: 221). Takav nad-ja često arbitrarno promiče zahtjeve osobito utjecajnih osoba, umjesto očekivano nepristranih razumskih zahtjeva (Church 1991: 220).

(Marcuse 1985:30).²³ Ivica Kičmanović predstavljen je u djelu kao poprilično pasivan subjekt što je nagnalo mnoge kritičare da se upitaju je li on uopće glavni lik romana²⁴ jer je prvenstveno *pod jakim utjecajem okoline* (istaknuo D. D.), *o njemu odlučuju drugi. Ivica je bijedno, ništavno čeljade, bez energije, bez volje, bez prave svijesti o sebi* (Jelčić 1985: 17). Utjecaj okoline stoga je presudan u konstituciji pasivnoga subjekta jer on ne postoji *neovisno od seksualnosti, libidalnoga užitka, fantazije ili socijalnih i patrijarhalnih kodova društvenoga života* (Elliott 2007: 24), a vidjeli smo da je okolina u romanu podijeljena u dva suprotstavljena tabora, od kojih jedan sprema pojedinca za višak potiskivanja,²⁵ a drugi tendira njegovu reduciranju.

Ivica nosi snažno u sebi ono što je naslijedio u roditeljskom domu i što mu je usađeno odgojem, a kasnije i odnosima s braćom i sestrama pa modificira svoje ponašanje kao odgovor drugima koje i dalje percipira kao izvanjske naspram sebe (Church 1991: 216), što mu u konačnici ne dopušta da se sasvim prikloni gradu i Lauri.²⁶ To je svojevrsni moralni kompleks koji uvjetuje njegovo ponašanje, a sastoji se od *autoriteta*

²³ Elliott je dobro uočio da se Freud suprotstavio ontologiji determinacije koja je prevladavala u zapadnjačkoj društvenoj misli jer svijet nije predodređen, nego je aktivno kreiran kroz produkciju psihičkih reprezentacija. Psiha tako postaje polazišna točka s koje ljudi stvaraju značenja, a njihovo registriranje uvijek je podijeljeno između svjesnih i nesvjesnih reprezentacija (Elliott 2007: 21), što svoju potvrdu u Kovačićevu romanu dobiva upravo kroz odnos dvaju prostora između kojih balansira subjekt.

²⁴ Prvi je iznio sumnju u opravdanost nazivanja Ivica Kičmanovića glavnim likom Ivan Krnic u svojoj kritici objavljenj 1912. godine na koju se referira i Dubravko Jelčić u svojoj interpretaciji romana *U registraturi* navodeći da Ivica Kičmanović doista nije lice koje pokreće radnju i događaje, *on stvarno nije protagonist zbivanja u kojima sudjeluje, nije to čak ni onda kad u tim zbivanjima sudjeluje vlastitom voljom* (vidi: Jelčić 1971: 17).

²⁵ "Potiskivanje" i "represivan", prema Marcuseovu mišljenju, trebamo shvatiti u netehničkom smislu te označavaju svjesne i nesvjesne, unutarnje i vanjske procese prinude, ograničenja i zatamljivanja (vidi Marcuse 1985:20). To su dakle radnje kojima subjekt nastoji gurnuti i zadržati u nesvjesnom predodžbe (misli, sjećanja, slike) u vezi s nagonom. *Potiskivanje se događa u slučajevima gdje zadovoljenje nekoga nagona – koji može pribaviti ugodu – prijeti da izazove neugodu s obzirom na druge zahtjeve* (Laplache, Pontalis 1992: 328). Pod drugim se zahtjevima prvenstveno podrazumijevaju ograničenja koja nameće društvo kako bi osiguralo uspješan razvoj zajednice pa bi nesmetano zadovoljenje moglo izazvati sankcije s obzirom na njihovo razilaženje s društvenim imperativima.

²⁶ Navedeni ulomak dobro ilustrira raskoljenost Ivica Kičmanovića između morala kojega je naslijedio u svom domu i slobode koju predstavlja Laura. Popušta utjecaju svoje okoline i vlastitom nad-ja te predlaže Lauri brak na koji ona zbog svoje slobode te odbacivanja društvenih normi i pravila ne može pristati. S jedne strane Kičmanović kritizira takvo društvo i njegovo licemjerje jer moralni društveni zahtjevi stavljaju pred pojedinca zahtjeve koje je nemoguće izvršiti, ali ih također prihvaća te pokušava pronaći kompromis, u čemu se ogleda njegova nedovoljna odlučnost:

- *Pa šta nas briga za puk i njegove glupe predsude i bajke? - trpkoo će Laura, okressavši sviječuu. - Mi se ljubimo i volimo kao sunce i svjetlo, opskrbljeni smo i svega je u obilju... Zar nam je puk i njegovo zanovijetanje više negoli smo mi sami sebi?*

Sada joj Ivica ispričovijeda sve nasitno i tanko kako o njima grmi svijet i kako mu je oca pozvao župnik na račun i što je duhovni pastir govorio.

- *I takva ti je svjetina, takvi su ljudi, Lauro moja! Najprije ti šapuću i namiguju, onda sliježu ramenima i pokimavaju glavama, zatim šušte i šume, pa tada glasno i bijesno udare u bubnjeve i talambase. Konačno zagrme i zazvižde grozno poput oluje i prosnu kruti rad na naše glave. Evo, tako ti je s nama, dok nam je živjeti i biti među ljudima koji se hvastaju imenom "pravih i dobrih kršćana". Ti me, Lauro, shvaćas i razumiješ. Da ne pomućujemo vedrih i mladih dana ljubavi, da ne ogorčimo taj krasni i rajski život, valja nam što prije odlučiti: ili se umah vjenčajmo i stupimo u*

moralnih zabrana i ograničenja, njihove strogosti, internalizacije te sveprisutnosti njihove kontrole (Deigh 1991: 296). Takav je subjekt bačen u grad bez svoje volje i prave predodžbe o onome što bi ga tamo moglo očekivati. Odlazeći na školovanje, smatrao je da ispunjava obvezu koju su pred njega postavili roditelji, svećenik, učitelj pa i ostali suseljani. Dolaskom u grad zakoračuje na nepoznat teren, koji karakterizira drugačija društvena struktura, odnosi među ljudima te norme i pravila. Subjekt bez prave svijesti o sebi tako se suočava sa svime što je u njegovoj sredini bilo etiketirano kao drugačije, nepoželjno, nepoćudno, grješno i nemoralno, a što u novome okruženju predstavlja normalno stanje stvari. Nije niti malo slučajno da se spomenuta situacija s poslugom odvija početkom Ivičina prvoga dolaska u grad, kada kao naivan i neiskusni dječak biva suočen s drugačijim modelima ponašanja i odnošenja među ljudima od onih na koje je navikao. Za taj je prizor karakteristično svojevrsno *očuđenje poznatoga, koje implicira da je prvotno potisnuto probilo na površinu – nešto potisnuto i nesvjesno je prešlo u objekt, u osjećaj zaprepaštenosti* (Pile 2002: 266). Ljudi koje susreće kod rođaka Jurića, tada još uvijek kumordinara Žorža, ponašaju se slobodno i bez obzira na kodove socijalizacije koji su prisutni na selu te svojim nagonским željama i impulsima katkada daju mogućnost da budu zadovoljeni. Ivičin odgoj i socijalizacija nametnuli su mu mnogo stroža ograničenja od onih koja su očito prisutna u novoj životnoj sredini pa sloboda koja je prisutna ovdje svakako djeluje na njegovo sebstvo – *duboke žudnje i strahovi izlaze na površinu u gradu, koji je ovdje shvaćen kao mjesto grijeha te nediscipliniran prostor kojega treba urediti* (Bridge, Watson 2003: 10). Za Ivicu je grad *poput sna* (o slobodi), *ekstatično stanje puno duhova, tragova i mogućnosti koje se nikada (doslovno) ne materijaliziraju*, ali u isto vrijeme i *lokus straha i anksioznosti koji reflektira veliki strah od izlaganja* (Bridge, Watson 2003: 10). Stoga povratak na selo za Ivicu predstavlja povratak u idilu djetinjstva kada je sve bilo jednostavno i neokaljano životom u velikome gradu pa obiteljska kuća uvijek predstavlja sigurnost, bijeg od gradskog sivila i poroćnoga načina života u okrilje istinskih ljudskih vrijednosti, gdje se može *distancirati od dubljih impulsa, žudnji i strahova* (Bridge, Watson 2003: 10). Potvrde svakako pronalazimo u Ivičinome ponašanju jer selo pretpostavlja gradu te mu se uvijek vraća, kao što i Anicu u konačnici pretpostavlja Lauri.

Između ovako postavljenih odnosa između ruralnoga i urbanoga, Ivica Kičmanović neprestano balansira u svome nastojanju da od naivnoga seoskoga djeteta postane obrazovani građanin. Zato što ne uspijeva završiti svoje nauke, ostaje na pola puta, kao nedovršena osoba koja je iskorijenjena iz svoga prirodnoga habitusa u kojemu je, po

brak, te tako udovoljimo i bogu i ljudima - ili se ja vraćam u škole, a ti me ovdje u roditelja pričekaj dok svršim svoje nauke!

(...)

- Dosadilo vam sve to, dosadilo i dozlogrdilo!... Pa ja ću se maknuti otale da vam svima odlane i da se svi opet povratite u svoj prijašnji život! (...)

Uravnaj račune sa župnikom... sa svojim duhovnim pastrom! Uravnaj račune s ludom svjetinom i njezinim bajkama i predsudama! Do svih ti je više stalo, svi oni su ti prvi i jače prirasli na srce i silnije privezani o dušu, negoli ja sirota! Neka budu samo ti račun i čisti! Čisti! Budi sretan! Budi sretan! (Kovačić 2004: 352-253)

načelima darvinovskoga prirodnoga odabira, bio jaka jedinka stopljena sa svojim okolišem, ali koja se nije uspjela uklopiti u novu, urbanu sredinu, gdje je izložena predatorima jer nema prirodnu zaštitu kao na selu. Simptomatično je da se u prvome dijelu romana, u narativnim segmentima koji se odvijaju na selu, javlja kao autodijetički pripovjedač koji iznosi svoju priču iz vlastite vizure, međutim, u trenutku kada stupa u gradski prostor potpuno se gubi njegov glas, a pripovijedanje preuzima sveznajući, odnosno heterodijetički pripovjedač. Ivica gubi svoju individualnost dolaskom u grad, postaje slab subjekt, otuđen od svoga prirodnoga habitusa, a kao takav i jedan od mnogih mladića koji su se našli u njemu sličnoj situaciji.

Ako se povedeno za analogijom da načelom užitka (ugode) upravlja nesvjesno te da gradskim prostorom također upravlja načelo užitka (ugode), tada proizlazi da je grad prostor koji označava nesvjesno kao lokus potisnutih predodžbi, želja te prije svega nagona²⁷. Možemo ga shvatiti u dvostrukom odnosu – deskriptivno, kao spremnik sadržaja koji nisu prisutni u aktualnom polju svijesti, ali i u topičkome smislu, kao potisnuti sadržaji kojima je potiskivanjem, prapotiskivanjem i naknadnim potiskivanjem onemogućen pristup u sistem preosvjesno-svjesno (ideje, predodžbe, želje) (vidi Laplace, Pontalis 1992: 261).²⁸ Laplace i Pontalis ističu da se nesvjesno poistovjećuje s potisnutim, ali sadrži i filogenetsko naslijeđe (Laplace, Pontalis 1992: 262), što svjedoči da grad ne reprezentira samo nesvjesno Ivica Kičmanovića nego i cijeloga seoskoga prostora koji na grad zrcali svoje potisnute želje jer *ono čime civilizacija gospodari i što potiskuje – zahtjev načela užitka – i dalje opstoji u samoj civilizaciji. Ona čuva ciljeve poraženoga načela užitka. Odbačena od vanjske zbiljnosti ili čak nesposobna da je dosegne, puna moć načela užitka ne samo da preživljava u nesvjesnom nego također djeluje raznoliko na samu zbiljnost koja je istaknula načelo užitka* (Marcuse 1985: 26-27).²⁹

Shemu Aleksandra Flakera navedenu u *Stilskim formacijama* (vidi Flaker 1986: 190) stoga možemo modificiranu prikazati ovako:

²⁷ Nagoni se prema Marcuseovu mišljenju odnose na primarne "porive" ljudskoga organizma koji se podvrgavaju "povijesnoj" modifikaciji (Marcuse 1985: 20).

²⁸ Prema Elliottovu nesvjesnim željama i žudnjama prepriječen je put u svjesno pa nesvjesno nije "druga" svjesnost nego zaseban psihički sistem sa svojim vlastitim procesima i mehanizmima. Nesvjesno je indiferentno prema naspram stvarnosti pa ne poznaje kauzalnost ili kontradikciju, logiku ili negaciju te je posve ovladano potragom za zadovoljstvom i libidalnim užitkom. Ne može se spoznati izravno, nego preko svojih učinaka, kroz smetnje koje uzrokuje u svjesnom (Elliott 2007: 25). Gradski prostor je pak onaj entitet u romanu koji uzrokuje rasap ličnosti Ivica Kičmanovića pa ga simbolički možemo poistovjetiti s nesvjesnim jer je sasvim indiferentan prema onoj stvarnosti koju označava seoski pol.

²⁹ Ako se nadalje povedemo za prije spomenutom tvrdnjom o libidalnoj vezi i vezi poistovjećivanja te slijedimo Thwaitesa koji kaže da su grupne veze samo varijacija obiteljskih odnosa Edipova kompleksa (vidi Thwaites 2007: 130), zaključit ćemo da se selo i Ivica Kičmanović nalaze u istome položaju naspram grada. Ako je Ivičin moralni kodeks rezultat poistovjećivanja s onim što je naslijedio u obiteljskome domu, a seoski je rezultat introjeksijske kolektivnih ideala i njihovoga vođe, pri čemu je obitelj najmanja jedinica spomenute zajednice, tada proizlazi da je grad jednako nesvjesno za Ivicu kao i cjelokupnu seosku zajednicu.

GRAD	SELO
Babilon	naši (moji) mili bregovi
Sodoma i Gomora	naše seljačke brdine
Oni	Mi
Laura (bludnica)	Anica (<i>kućni anđeo</i>)
Thanathos	Eros
NESVJESNO	
Ivica Kičmanović	

Iz našega razmatranja i Flakerova referiranja na *naše mile bregove* i *naše seljačke brdine* s jedne strane i *Babilon* te *Sodomu* i *Gomoru* s druge strane, te u kontekstu dijade Mi (selo) – Oni (grad), možemo zaključiti da društvo nameće odricanje radi svojih kulturnih ideala³⁰, čime se smanjuje moć pojedinca nauštrb kolektivnih zahtjeva. Krajnji ishod takvog odricanja treba biti zakon kojemu su svi pridonijeli odbacivanjem dijela svojih nagona i koji ne dopušta da netko postane žrtvom grube sile. Odricanje je rezultat autoriteta te straha od kolektivnoga nad-ja koji se manifestira kao osjećaj krivice (vidi Freud 1969: 300). Raslojavanje na selu te prodor kapitalističkih ideja, inkarnirani u liku lihvara Medonića i Mihe, uvijek su sugerirani izvana te zrcale negativan gradski utjecaj na tradicionalan seoski način života. Gradski prostor u Kovačićevu romanu pak predstavlja težnju za slobodom pa se brani protiv određenih oblika i zahtjeva takve kulture. Selo kao pol Erosa teži čvrstom povezivanju ljudi kolektivnim idealima, zasnivanju veće cjeline i njezinom održavanju, čime se sugerira da zakoni postoje kako bi zajednicu štitili od pojedinaca te njihovih narcističkih i agresivnih poriva. Grad kao pol Thanathosa teži razaranju životnih ciljeva, posvemašnom izjednačavanju napetosti te povratku u anorgansko stanje, odnosno stanje apsolutnoga mirovanja. Iz samoga romana ne saznajemo gotovo ništa o njegovoj topografiji, sve, dakle, ostaje neizrečeno i skriveno, osim ponašanja njegovih stanovnika. Upravo zato odlazak u grad u kontekstu Ivica Kičmanovića trebamo shvatiti kao svojevrsan povratak potisnutoga, koji se ostvaruje kroz prizmu demoniziranoga Drugoga, agensa u tekstu koji služi kao medijator spomenutoga procesa, zbog čega je potrebno približe razmotriti dijadu Anica-Laura.

Anica je tek jedan u nizu derivata Šenoine Dore Krupićeve iz *Zlatareva zlata*, opisana gotovo identičnim asortimanom, a njezin vanjski izgled korespondira s njezinim moralnim i etičkim vrlinama vjernosti, pobožnosti, požrtvornosti, čednosti, aseksualnosti, apstinencije i iz čije ljubavi treba nastati novi život, a kao takva postaje princip vrline i dobra.³¹ Laura je njezina suprotnost, vizija apsolutne bludnice, *mizogine projekcije* “neprijateljske

³⁰ Freud smatra da su ljepota, čistoća i red najviši ideali, a sama religija stoji na vrhu (vidi Freud 1969: 298). Vidjeli smo da u ime takvih kulturnih ideala moraju biti suspregnuti seksualni i agresivni nagoni.

³¹ Anica je već svojim imenom, umanjenicom od Ana, okarakterizirana kao dobroćudno biće, a i kasnije je uvijek opisana deminutivima koji otkrivaju njezinu idiličnu narav: *ružica, djevojče, žarkih očica, srdašce, lišce, obrazići*. Kako to inače biva kod ovakvih papirnatih ženskih likova u razdoblju hrvatskoga predrealizma i

žene” (Cracium 2003:1), a predstavlja suprotnost puritanskoj projekciji žene-majke, supruge vjerne Penelope, čuvarice obiteljskoga “ognjišta” (Nemec 1995: 63), čija je inkarnacija upravo Anica. Takva figura fatalne žene nije Kovačićeva novina, nego je karakteristična za romanesknu produkciju hrvatskoga predrealizma (koncipirao ju je upravo August Šenoa likom Klare Grubar Ugnand u *Zlatarevu zlatu*), a još će dugo biti prisutna i u razdoblju realizma te će upravo s likom Kovačićeve Laure *motiv fatalne žene u hrvatskom romanu 19. stoljeća doživjeti kulminaciju* (Nemec 1999: 179). Poput većine fatalnih žena u romanu hrvatskoga predrealizma i realizma, demonizirana je svojim naglašenim seksusom: senzualnošću, tjelesnim atributima, zavodničkim ponašanjem³² jer su seks i seksualnost, kako smo vidjeli, povezani s vizijom grješnoga i nemoralnoga. Takva žena *ujedno odražava i neuralgičnu točku muške fantazije* (Nemec 1995: 61), što nas ponovno dovodi u okrilje povratka potisnutoga jer joj upravo mjesto koje zauzima u muškoj fantaziji kao pohotno, razvratno, nemoralno biće daje moć (Nemec 1995: 62). Laura izravno provocira te time dovodi u pitanje koncept potiskivanja u ime društvenih ideala jer nastoji afirmirati osobnu slobodu i nesputanost pa u njezinom kontekstu grad označava *područje samoostvarenja, udaljeno od* (seoskih) *ograničenja rodnjenoga prostora obiteljskoga doma i patrijarhalnih odnosa* (Bridge, Watson 2003: 10). Time postaje svojevrsni demonizirani Drugi, ako je interpretiramo kroz Kovačićev izrazito antiurbano nastrojen diskurs, kojega dijeli s ostalim hrvatskim realistima³³, jer izravno korespondira s gradom kao *mjestom anomalija, otuđenja,*

realizma, njihov skladan i nježan, gotovo vilinski vanjski izgled uvijek korespondira s njihovim moralnim i etičkim načelima:

- Anica! Anica! - promuca đak. - Ona djevojčica! Zar je ta već za udaju dorasla? To je ipak nemoguće! - razabiraše se Ivica.

- Kako ne bi? Dragane moj, djevojčice rastu hitro. Žensko ti čeljade propupa i rascvate se preko noći - ali i godine lete: ta Anici je već na izmaku sedamnaesta godina. Dobra i mila je to djevojka! (...) Uistinu čuditi se da je ovakva ružica propupala u “kanonikovu” hataru!

(...)

Djevojčice se osupnu i ponikne žalostivim i žarkim očicama. Srdašce što je tako hrlo kucalo kad je unilazila na vrata, stane - i kano da je obamrlo. Lišca joj problijedješe i omramoriše se... Samo joj ruke drhtahu, a noge klecahu... Na obamrlim obrazicićima micale se dvije mišice, te se vidjelo kano da nagla dva blijeska proljetaju onuda... Momak se prene i prvi poleti k djevojci. (Kovačić 2004: 322)

³² - Nikako ne može da bude... nikako ne može da bude, veliš ti, zgubidane... Hm... hm... hm... Nosi se, magare, u družinsku sobu! - istrese promijenjenim glasom dobrotvor te pozvoni srebrnim zvoncem. Ono je pozivalo bujnu gospodičnu Lauru...

Ja ispadoh iz odaja Mecene i sretne na stubama divnu Lauru... Ona mi se nasmiješi rajskim, požudnim osmijehom a u crnim očima usplamsa joj strast i hladnoća, neopisivo milje i ljut prezir, anđeoska dobrota i zmijska zloba... sve to u jedan tren...

Ah, Laura... ta Laura!... (Kovačić 2004: 62)

Već iz ovoga opisa Laure prilikom njezina i Ivičina prvoga susreta jasno se može iščitati potenciranje tjelesnih i seksualnih atributa: *bujna, požudna, divna, rajska, crne oči, strastvenost, hladnoća, milje*. Laura je sva oblikovana na načelu ambivalentnosti (strast-hladnoća, dobrota-zloba), što je čini dodatno zanimljivom, privlačnom, tajanstvenom.

³³ Ovakvoj antiurbanoj koncepciji Bridge i Watson suprotstavljaju prourbanu opciju u kojoj je grad predstavljen kao *prostor mogućnosti, prihvaćanja stranaca, uzbuđenja, razlike, kozmopolitanizma, međusobne povezanosti, kulture, zabave, fluidnosti i vibrantnosti* (Bridge, Watson 2003: 15).

korupcije, nezdravosti, nemoralnosti, kaosa, zagađenja, prenapučenosti te prijetnje društvenom redu (Bridge, Watson 2003: 15). Predstavlja predodžbu potisnutih impulsa pohranjenih u nesvjesno (grad), koji žele prodrijeti na površinu i narušiti stabilnost (Ivičine) ličnosti, provocirajući napetost, anksioznost, ali i strah. Povodeći se isključivo za svojim nagonima i zadovoljenjem osobnih prohtjeva, u smislu da želi ostvariti samo ono što bi nju moglo usrećiti, izravno golica Ivičinu maštu. Naglašenom individualnošću, odbijanjem braka i jednoga muškarca, izravno se suprotstavlja koncepciji svijeta koju je Ivica naslijedio u svom prirodnom habitusu i koja je usađena u njegov nad ja kao *nosioca tradicije i pounutrašnja vanjske prinude* (Fromm 1980: 81). Kao što su se u književnoj kritici lomila koplja oko statusa Ivice kao glavnoga lika romana, tako su se vodile i nebrojene rasprave je li Laura romantičarski, realistički ili protomodernistički koncipiran lik.³⁴ Unatoč čestim nastojanjima da se opravda, sa stajališta realističke poetike, njezino pojavljivanje u romanu, književni povjesničari često su isticali njezinu simboličku ulogu usuda. Međutim, vidjeli smo da Lauru možemo simbolički shvatiti kao nesvjesnu želju, u frejdističkom smislu riječi, *koja teži da se ispuni obnavljajući, u skladu sa zakonima primarnog procesa, znakove u vezi s prvim doživljajima zadovoljenja* (Laplace, Pontalis 1992: 510). Nesvjesne predodžbe, koje Laura sažima u sebi i projicira na okolinu, *zapravo su svojevrsna ponavljanja žuđenih fantazija* (Elliott 2007: 75) jer *simbolizira podsvjesne* (u kontekstu naše interpretacije rekli bismo nesvjesne), *sile čitavih epoha, metafiziku spolova, destruktivnu erotsku prirodu. Ona je zapravo platno na koje se projiciraju sve one predodžbe, misli, snovi i fantazije koje su u društvu zabranjene, potisnute, kontrolirane, tabuizirane* (Nemec 1995: 74). Anicu tako možemo shvatiti kao majčinsku projekciju, a Laura je težnja da se tome pobjegne, da se okuša sloboda jer sve

³⁴ Aleksandar Flaker tako kaže: *Čak i fantastična i gotovo simbolična u svojoj fatalnosti Laura ima motivacijske osnove u svome bijednom djetinjstvu i porijeklu iz "slučajne porodice". (...) Štoviše, velik dio Laurine sudbine, kako je predložena u romanu, dobiva i drugu, realnu motivaciju u Ivičinu pismu Lauri, pri čemu ne smijemo zaboraviti da Ilica o Laurinoj sudbini saznaje iz "njezina" pripovijedanja. (...) Upravo ovo pismo donekle, u smislu u kojem je to tražio realizam, opravdava koncepciju Laurina lika koji je sav oblikovan u rasponu božica-zločinca, i, polazeći od romantičarske koncepcije "fatalne žene", izrasta do simbola usuda (Flaker 1986: 184-185). Vrlo blizak njegovu mišljenju je i Dubravko Jelčić: Začeta u objesti i pohotljivoj pustolovini mladoga Mecene, rođena u ludilu svoje majke, ona je posve realan lik do trenutka kada saznaje svoje porijeklo. (...) Kritičari Kovačićevi tvrdili su da u nizu Laurinih duševnih zbivanja, koja su je od ženskoga demona učinila krvolokom, manjkaju mnoge etape. Istina je, međutim, samo to da sve etape u tom psihičkom procesu nisu izravno prikazane i osvijetljene u konkretnoj akciji, ali su one prilično jasno najavljene i pažljivi ih čitalac može razabrati (Jelčić 1971: 29, 31). Realističke temelje i opravdanje njezine romantičarske koncepcije nudi i Miroslav Šicel: U takvoj konstelaciji odnosa i Laura poprma specifičnu dimenziju koja se temeljito izdiže iznad puke trivijalnosti romantičnoga junaka. Kao što je i Krileža već dobro zapazio, njezina pojava u Registraturi zapravo znači "(...) kretanje jedne tamne ponornice u nama, koja se već javila u Križanića, a traje preko Supila i Radića do danas u svim pojavama našeg individualiteta, kao simptom razdrtosti i nerazmjera naših prilika." Tu negdje, upravo u takvom shvaćanju smisla i simbolike Laure zatvara se magičan krug Kovačićeva udesa – kao čovjeka i pisca (Šicel 2005: 166-167). Krešimir Nemec pak kaže: Kad god je Laura u središtu zbivanja, a to je prilično često, realističko načelo životne uvjerljivosti, logike i kauzalnosti napušta se u korist fabularne atraktivnosti i težnje za postizanjem određenih stilskih efekata. (...) Laura je personifikacija destruktivne sile, inkarnacija zla i usuda, ali i simbol potisnutih trauma, kompleksa i moralnih dvojbi jednoga vremena. U njezinoj destruktivnoj erotskoj naravi zrcali se zapravo metafizička borba spolova, a njezini postupci otkrivaju želju za prekoračenjem granica dopuštenoga i konvencionalnoga te prijelaz u sferu zabranjenoga i tabuiziranoga (Nemec 1999: 179).*

ono što gradski prostor jamči, a seoski osporava, Laura zrcali na Ivicu. Ne smijemo zaboraviti prizor njihova prvoga susreta u romanu u kojem ona dominira, a on se ponaša plaho i povučeno,³⁵ čime dolazi do poigravanja njegovim (seksualnim) identitetom jer Laura *provocira žudnju za potpunosti i ostvarenošću te strah od kažnjavanja, dovodi u pitanje mušku fantazmu o samoidentitetu, fantaziju da je muškost seksualan identitet neovisan od ženskosti i ženskoga tijela* (Pile 2002: 266). Grad i Laura u konačnici dovode do podrivanja osobnosti *slaboga* subjekta Ivice Kičmanovića. Koliko god ju je nastojao prevladati odnosom s Anicom, ona svojim krvavim djelima i hajdučkim pohodima izravno reprezentira oslobođenu želja izmaklu kontroli pa Ivica doživljava rasap ličnosti, a njegova vizija svijeta kao seoske idile i prostora djetinjstva biva zauvijek razbijena, čime je *nesvjesna žudnja – povratak potisnutoga, nadvladala tekovine kulture* (Elliott 2007: 27). Time je Pileova tvrdnja da gradovi predstavljaju *konkretiziranu žudnju i strah, ali na zavaravačke, maskirane i izmještene načine* (Pile 2003: 76) dobila jasnu potvrdu. Stoga roman *U registraturi* možemo shvatiti i kao priču o nikada dostignutom identitetu jer Ivica Kičmanović naposljetku ostaje raskoljen subjekt upravo između psihičkoga i društvenoga.

³⁵ *Već prvoga jutra vrebah da li će izaći. I doista se ne prevarih. Začuo sam lagano šuštanje njezina jutarnjega odijela po hodniku i spazih da silazi u bašču... Iza toga tiho i oprezno primicah se i ja u vrt...*

Ona je sjedila na našoj klupčici oborene glavice koja se jedva zamijetila ispod širokih i velikih krila slamnata šešira. Tiho se dokradem iza nje i opazim da nešto čita... Ja sam toga jutra bio vanredno hrabar i smion... Nijesam, doduše, bio sam sa sobom načistu što ću i kako bi se sve to moglo svršiti, ali nešto naumih ne znajući ipak pravo što ću. Došuljam se iza leđa te joj iznenada zaklopim rukama oči... Bilo je dosta nespreno jer joj je i veliki slamnati šešir tom zgodom pao, no ja, oćutjevši tako blizu njezinu krasnu, miomirisnu glavicu, njezin vrat, njezina obla ramena, tiskajući još uvijek prstima drage očice, stanem je cjelivati u vlasi, u vrat, u ramena, u leđa... Ona odvinu moje ruke, okrene lišca prema lijevom ramenu i opazivši me ciknu smeteno i nerazumljivo...

- Sestrice draga, sestrice moja! - dahnem strastveno.

- A, gospodičicu! Šta to od vas biva? Ne bojite li se da će vas vidjeti milostivi vaš dobrotvor? Možda rođak Žorž? Možda koji profesor vaš?

- Sestro! Okrutnice! Nijesi li me ti prva nazvala bratom svojim, a ti da budeš sestricom mojom? Pa zašto se tako okrutno skrivaš i bježiš pred mnom?

Prihvatim obje njezine ruke i počeh ih cjelivati. Tu ugledam svoje pismo kako ga je zgrčila ružičastim prstićima. (Kovačić 2004: 155-156).

U radu o Kovačićevu romanu Dubravko Jelčić zanimljivo komparira situaciju prvoga susreta Laure s onom koja se odvija kasnije u romanu, nakon ponovnog susreta. Jelčić ističe da je Laura prvobitno bila sestrički i prijateljski naklonjena Ivici, međutim, tijekom sljedećega susreta *javlja se djevojka koja sigurno zna da ima u rukama toga mladića pred sobom, koja osjeća svoju moć i superiornost nad njim i koja mu se otvoreno podruguje* (Jelčić 1971: 30), čime se sugerira njezin presudan utjecaj na Ivicu, koji time gubi kontrolu nad sobom.

Izvori

Kovačić, Ante: *U registraturi*, Večernji list, Zagreb, 2004.

Literatura

- Bridge, Gary; Watson, Sophie: *City Imaginaries* u *A Companion to the City*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003., str. 7-17.
- Church, Elizabeth: *Morality and the internalized other* u *The Cambridge Companion to Freud*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991., str. 209-223.
- Cracium, Adriana: *Fatal Women of Romanticism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Deigh, John: *Freud's later theory of civilization: Changes and implications* u *The Cambridge Companion to Freud*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991., str. 287-308.
- Elliott, Anthony: *Modern Culture and Its Repressed: From Freud to Lasch* u: *Psychoanalytic Theory: an introduction*, Duke University Press, Durham, 2002., str. 40-67.
- Elliott, Anthony: *Social Theory Since Freud: Traversing social imaginaries*, Routledge, London/New York, 2007.
- Flaker, Aleksandar: *Stilske formacije*, SNL, Zagreb, 1986.
- Freud, Sigmund: *Ja i Ono* u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 267-312.
- Freud, Sigmund: "Kulturni" seksualni moral i moderna nervoznost u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 7-29.
- Freud, Sigmund: *Masovna psihologija i analiza ja* u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 193-266.
- Freud, Sigmund: *Nagoni i njihove sudbine* u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 71-93.
- Freud, Sigmund: *Nelagodnost u kulturi* u *Iz kulture i umjetnosti*, Matica srpska, Novi Sad, 1969., str. 261-357.
- Freud, Sigmund: *Nesvjesno* u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 95-131.
- Freud, Sigmund: *S onu stranu načela ugone* u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 133-191.
- Fromm, Erich: *Autoritet i porodica*, Naprijed, Zagreb, 1980.
- Gardener, Sebastien: *The Uncosnious* u *The Cambridge Companion to Freud*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991., str. 136-160.
- Jelčić, Dubravko: *Ante Kovačić: "U registraturi"* u *Majstori realističkoga pripovijedanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
- Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima* (uredili Dubravka Oraić-Tolić i Ernő Kulcsár Szabó), FF press, Zagreb, 2006.

- Laplanche, Jean; Pontalis, Jean-Baptiste: Rječnik psihoanalize, August Cesarec/Naprijed, Zagreb, 1992.
- Lasić, Stanko: Roman Šenoina doba, Rad, JAZU, 341, 1965.
- Lehan, Richard: *City in Literature: an intellectual and cultural history*, California University Press, Berkeley/Los Angeles, 1998.
- Marcuse, Herbert: Eros i civilizacija, Naprijed, Zagreb, 1985.
- Matijašević, Željka: *Strukturiranje nesvjesnoga: Freud i Lacan*, AGM, Zagreb, 2006.
- Nemec, Krešimir: *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća (geneza i funkcija motiva) u Tragom tradicije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 58-75.
- Nemec, Krešimir: *Povijest hrvatskoga romana: od početka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1999.
- Paul, Robert A: *Freud's anthropology: A reading of the "cultural books"* u *The Cambridge Companion to Freud*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991., str. 267-286.
- Pile, Steve: *Sleepwalking in the Modern City: Walter Benjamin and Sigmund Freud in the World of Dreaming* u *A Companion to the City*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003., str. 75-86.
- Pile, Steve: *The Un(known) City... or, an Urban Geography of What Lies Buried below the Surface* u *The Unknown City: Contesting Architecture and Social Spaces*, The MIT Press, Cambridge/London, 2002., str. 263-279.
- Short, John Rennie: *Three Urban Discourses* u *A Companion to the City*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003., str.18-25.
- Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga II, Realizam*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
- Thwaites, Tony: *Reading Freud: Psychoanalysis as Cultural Theory*, SAGE Publications, London, 2007.

SUMMARY

Dejan Durić

THE CITY AND THE RESURFACING OF THE REPRESSED. SPACE IN THE NOVEL *U REGISTRATURU* BY ANTE KOVAČIĆ

Together with the decline of the nobility, the city schooling of a country child and the twofold village-city relationship are the key themes of Croatian realism, as well as realism world-wide. Croatian realists and their European contemporaries were fascinated by urban space, although it was predominantly pictured as the negative pole rife with violence, rootlessness, depravity, and moral decay, while the village represents the return to tradition and basic human values. This paper attempts to interpret the city space as a psychological entity, and the antagonism between the village and the city as a conflict between the Freudian reality principle and pleasure principle. Within these defined relationships, Ivica Kičmanović is constantly balancing his struggle to transform himself from a naïve country child into an educated urbanite. During this process, urban space is realized as the unconscious which signifies the resurfacing of the repressed through the narrative figure of a *femme fatale*.

Key words: *the city, the unconscious; desire; repression; femme fatale; the pleasure principle; the reality principle*